

1. Adriaan Morriën en de literatuur

Door de beeldende bijbellezing van zijn vader, 's middags uit het Oude Testament en 's avonds uit het Nieuwe, werd dan niet de religieuze, maar wel de literaire belangstelling van Adriaan gewekt. Zijn behoefte aan lezen kon hij bevredigen dankzij de pleuritis die hem op zijn vijftiende aan bed kluisterde. Op zijn zeventiende las hij werk van de Tachtigers. Een wereld ging voor hem open; die van de poëzie. Hij zag als jongen aan de Julianakade een meisje het raam lappen en hem nakijken. De tweejarige, onbeantwoorde verliefdheid die daarop volgde wees hem eveneens de weg naar de poëzie. In 1934 ontdekte hij in de Haarlemse stadsbibliotheek het werk van de actuele literatuur: Du Perron, Ter Braak en Slauerhoff. Dankzij de tuberculose, die hem tussen zijn twintigste en vijfentwintigste dwong streng te kuren, voltooide hij zijn opleiding voor de literatuur. In de late jaren dertig publiceerde hij zijn eerste gedichten in *Forum* en *Groot Nederland*. In 1939 volgde zijn eerste bundel: *Hartslag*.

Dank zij zijn vriend Gerard van Gelder, met wie Adriaan in het vooroorlogse IJmuiden de liefde voor de literatuur deelde, kwam hij in contact met de gevierde auteur Arthur van Schendel. In september 1939 voer Van Schendel in een boot met bestemming Genua de sluisen van IJmuiden door. Adriaan stond op de kade om de bevriende literator uit te wuiven. Van Schendel liet hem door zijn dochter een envelop overhandigen. Daarin zaten 2 rijksdaalders, en een briefje waarop stond: "Om kermis te vieren."

In mei 1940 besloot Adriaan niet langer op kosten van zijn ouders te leven. Hij schreef zich in voor de lerarenopleiding Frans en deed vertaalwerk, schreef literaire kritieken en gaf les. In 1943 vestigde hij zich met zijn vrouw Guusje Oldenburg aan de Keizersgracht in Amsterdam.

In de oorlog kocht Adriaan bij boekhandel Balkema de belangrijkste clandestiene literaire uitgaven. Hij kreeg van uitgeverij Contact en van Meulenhoff zijn eerste vertaalopdrachten. Eind 1944 was hij betrokken bij de heroprichting van het literaire tijdschrift *Criterion*, dat van 1940 tot de oprichting van de Kultuurkamer in 1942 had bestaan.

Hij kwam in aanraking met de uitgever Geert van Oorschot, die hem op een avond een pak exemplaren van het illegale tijdschrift *De Baanbreker* meegaf, om die bij Joop den Uyl af te leveren. Dat leidde tot een vriendschap en wederzijdse affiniteit met de latere socialistische voorman en zijn vrouw. Samen met zijn vriend Fred Batten en de boekhandelaar Balkema vervaardigden ze een aantal clandestiene uitgaven.

In het laatste oorlogsjaar ontmoette Adriaan ook Willem Frederik Hermans, die hem het manuscript van *Conserve* te lezen gaf. Adriaan was van het werk van de jongere schrijver zeer onder de indruk en besloot twee fragmenten in *Criterion* te publiceren. Tussen de twee auteurs ontstond een vriendschap en ze vormden een vriendenkring met onder meer de arts Cola Debrot (Dr. Klondike in Hermans' werk) en Charles B. Timmer, vertaler uit het Russisch.

Hij keek in die jaren enigszins op tegen zijn vriend, die al sigaretten rookte, een stevige borrel dronk en pilletjes tegen de hoofdpijn slikte. Hij was vooral op dat laatste een beetje afgunstig en vermoedde dat Hermans er een intensiever hersengebruik op na hield dan hij.

Tot zijn twee dochters zei Adriaan wel eens bij wijze van aftelspreuk: “Op mijn tiende haatte ik mijn vader, op mijn twintigste was ik op sterven na dood, op mijn dertigste brak de oorlog uit en op mijn veertigste nam ik mama en jullie.” In het rijtje ontbreekt, dat hij op zijn vijfenveertigste wéér op sterven na dood was. Het plotselinge einde aan de vriendschap met Hermans ging gepaard met een heftige wederzijdse polemiek. Hermans bespote Adriaan in *Mandarijnen op Zwavelzuur*, Adriaan sloeg terug met *De gruwelkamer van W.F. Hermans*. Het spel werd menens toen Adriaan een ernstige maagbloeding kreeg, die hem bijna het leven kostte. Die crisis tekent zijn emotionele kwetsbaarheid. “Kennelijk kan ik niet echt kwaadaardig zijn”, zei hij in een interview in 1988. “Ik was verontwaardigd omdat Hermans pure leugens vertelde, maar ook bang - dat had hij me al eerder geflikt - dat hij intimiteiten overbrieftde.”

Onmiddellijk na de oorlog nam Adriaan contact op met de mensen achter uitgeverij de Bezige Bij, die zijn clandestiene bundel *Luchtalarm* hadden uitgegeven. Hij kwam in contact met directeur Geert Lubberhuizen, die in de oorlog onder de naam ‘Lange Jan’ het manuscript in ontvangst had genomen. Adriaan werd “lezer” voor de uitgeverij, jurylid voor de Reina Prinsen Geerligts-prijzen redacteur van *Literair Paspoort*. Hij kreeg als een van de eersten de manuscripten van de romandebuten *Archibald Strohalm* van Harry Mulisch en *De Avonden* van Simon alias Gerard van het Reve onder ogen. Adriaan heeft Van het Reve nog op een feest van de Reina Prinsen Geerligts-prijs aan zijn latere echtgenote, de dichteres Hanny Michaelis, voorgesteld.

Voor het jeugdwerk van de schrijvers die later ‘de grote drie’ werden genoemd, had Adriaan grote bewondering vanwege de explosie die ze in de naoorlogse letterkunde, maar ook in de burgerlijke samenleving teweeg brachten.

Minder waardering had hij voor de houding van met name Hermans en Reve in later jaren. Naar zijn overtuiging moest een schrijver niet hovaardig zijn en niet de verafgoding van zijn publiek in de hand werken. Een schrijver moest zich op hetzelfde niveau als zijn lezer presenteren, luidde het bescheiden adagium van Adriaan. Hij wilde niets weten van de schoolmeesters en dominees, die zich volgens hem achter auteurs als Reve en Hermans verschuilen, want die hadden zijn jeugd al voldoende vergald.

2. Adriaan Morriën persoonlijk

Toen Adriaan jong was en op de dag des Heren naast zijn ouders in de kerkbank plaatsnam, kon het gebeuren dat hij in de blanke hals van een meisje in de bank vóór hem een moedervlekje ontdekte waar hij zijn ogen niet van af kon houden. Ook het schouwspel van zijn moeder die zich in de keuken stond te wassen om daarna voor de grote spiegel in de huiskamer haar haren te borstelen en in vlechten te draaien, was voor de jonge Adriaan een feestelijke gebeurtenis. “De luisterrijke bekroning van het vliedende ogenblik”, noemde hij die gelukzalige momenten in een van zijn autobiografische notities. De bekoring die uitgaat van het observeren van een vrouw, liefst als zij zich niet bekeken waant, werd een sleutelthema in zijn werk.

Volgend jaar is het honderd jaar geleden dat Adriaan in IJmuiden werd geboren. “Negentientwaalf, dat was nog vóór de Eerste Wereldoorlog”, zei hij met een

mengeling van trots en verwondering. Hij was de zoon van een zeilmaker, zijn moeder was de dochter van een visser. Hoewel hij opgroeide in een streng calvinistisch, kleinbehuisd gezin als jongste van drie kinderen, bewaarde Adriaan aan het IJmuiden van zijn jeugd vooral zoete herinneringen. “De aanblik van de zee bande elke benepenheid uit”, schreef hij in een jeugdherinnering; “Hoezeer ik mij ook, in al zijn betrekkelijkheid, in mijn calvinistische milieu misplaatst heb gevoeld, in mijn geboortedorp voelde ik mij niet werkelijk opgesloten.” In een interview zei hij over zijn ouderlijk huis: “Ik heb wel gebeden, maar dan schaamde ik me ook. En waar bad ik dan om? Toch hoofdzakelijk om voetbalschoenen. Die kreeg ik ook wel, hoor. Want op mijn ouders kan ik menselijkerwijs niets aan te merken hebben. De huiselijkheid en innigheid waren bij ons perfect.”

Het werk van Adriaan is vrijwel zonder uitzondering rechtstreeks en autobiografisch. Hij is wars van de geconstrueerde roman, voor zover het zijn eigen werk aangaat. Hij werkt het liefst in korte of langere schetsen, aantekeningen, herinneringen en observaties. In *Lasterpraat* uit 1975 uit hij zich voor het eerst in die vertelvorm. In het in 1988 verschenen *Plantage Muidergracht* wordt die vorm uitgebreid en vervolmaakt.

In zijn miniaturen legde Adriaan de moed aan de dag om zijn schaamte te overwinnen, een vorm van openhartigheid die doet denken aan de notities van de door hem bewonderde en vertaalde schrijver Paul Léautaud. Hij beschrijft intieme gedachten, gevoelens en ervaringen met een zo zorgvuldige woordkeus, dat zijn vertedering, ervaring of inzicht voor de lezer toegankelijk en deelbaar wordt.

Wie Adriaan kende, weet ook dat hij in de persoonlijke omgang een buitengewoon grote openhartigheid en oprechtheid aan de dag legde. Hij vertelde je zonder schroom over zijn depressies, verlangens of ontmoetingen met vrouwen. Hij vertelde vol vuur een anekdote over een bordeelbezoek of over zijn ervaringen in lijn zeven, als ‘de jonge vrouwen uit de Bijlmermeer binnenstromen’.

Toch werd ‘de theoloog van de lichamelijkeheid’ – zoals hij zichzelf noemde – vaak verkeerd begrepen. Velen zagen in zijn sensibiliteit een verwrongen soort hanerigheid, en verwarden zijn poëtische observaties en dagdromen met een scabreus of platvloers verlangen. Wie kennis neemt van zijn gedichten weet wel beter: Adriaan wilde de alledaagsheid, het onopgemerkte van een aureool voorzien.

Ik herinner me van dat misverstand een treffend voorbeeld. Ik had Adriaan in 1988 gevraagd met enige regelmaat miniaturen te schrijven op de Achterpagina van *NRC Handelsblad*. Zijn kopij werd, als enige medewerker, door de redacteur persoonlijk thuis opgehaald. Dat leidde meestal tot uitvoerige gesprekken aan de tafel bij het raam. Hij serveerde thee, calvados of een gebakken visje. Het was in de tijd van het kabinet Lubbers III, waarin een opvallende minister van Verkeer en waterstaat: Hanja May-Weggen. Adriaan viel wel op haar. Hij schreef in een stukje getiteld *Glamour in de Kamer* over de minister: „Dat er van een erotische uitstraling sprake is, blijkt uit de graagte waarmee fotografen haar op de lens als een fijngeslepen glazen eikel nemen (de fotograaf is bij uitstek een voyeur).” Op 9 april 1998 schreef de hoofdredacteur – en huidige staatssecretaris – Ben Knapen aan Adriaan dat hij kansloos zou zijn als May-Weggen een proces tegen de krant zou aanspannen. Ook ik werd door de geschrokken Knapen op het matje geroepen. Henk Hofland nam het in een brief op voor Adriaan, wat weer leidde tot een jezuïtische excuusbrief van Knapen: hij hoopte nog lang te genieten van Adriaans miniaturisme.

Ondanks zijn gevorderde leeftijd getuigde Adriaan tot het laatst van een enorme vitaliteit en spankracht. Bijzonder was ook hoe goed hij zich verstond met vertegenwoordigers van de generaties die na hem kwamen. Hij wist zich altijd tijdloos en trendloos met het dagelijks bestaan te verhouden.

Adriaan deed eens in een stukje iets over die 'leeftijdsloosheid' uit de doeken. Hij herinnerde zich hoe Geert van Oorscot en Jacques Gans ooit opzagen tegen overschrijden van de 40-jaarsbarrière: Onze jeugd is onherroepelijk voorbij. Hij was bijna twee keer zo oud toen hij schreef: "Met een dromerige lichtzinnigheid ben ik door de decennia gegaan, heb ik alle leeftijdsgrenzen overschreden om zo oud te worden als ik nu ben."

CD Passages Passanten, VPRO-radio, 27-2-1990: de herinneringen van Adriaan Morriën, verteld aan Tom Rooduijn en H.J.A. Hofland

19 november 2011
Tom Rooduijn